

Alan Szlanov:

Az alánok hadművészete*

Az alánok hadművészete az I–III. évszázadban

Időszámításunk kezdetén az *alán* törzsek életmódja Lukianosz (125. körül született) leírásának felelt meg: «Nálunk pedig állandóan háborúk dúlnak: vagy mi törünk rá másokra, vagy támadóink ellen védekezünk, vagy a legelők miatt csapunk össze, vagy a zsákmány fölött esünk egymásnak». A nomád életmód (a «nomád» itt nagyon viszonylagos, amennyiben Kr. u. az I–II. évszázadban az *alánoknak* már városaik voltak) határozta meg valójában ebben az időszakban az *alán* stratégia fő elveit. A katonai akciók alapvető formái a szomszédos országok elleni rablótámadások voltak, amelyek célja a fosztogatás volt. A 72. esztendő hasonló vállalkozásáról tudósít Josephus Flavius: «az *alánok* nagyszámú csapattal megrohanták a gyanútlan médeket, és teljesen kifosztották a népes országot, amelyben rengeteg a hasznos háziállat, és senki sem mert szembeszállni velük. Pakoros, az ország királya, rémülten menekült a pusztaságba». Tehát az *alánok* stratégiai koncepciója az ellenség váratlan meglepése: ne tudjon sereget gyűjteni, hevesen lerohanni az egész országát, feldúlni azt, és maximálisan kihasználva az időt, gazdag zsákmánnyal térni vissza. Abban az esetben, ha a megtámadott országnak sikerült hadsereget gyűjtenie, egy döntő ütközetre kerülhetett sor, amely következtében «az *alánok* még inkább feldühödtek, kirabolták az országot a foglyok és más zsákmány sokaságával tértek haza». Egyébként, ha az *alánok* nem is voltak képesek kifosztani egy országot, amint ezt Dio Cassius is bizonyítja, akkor «megajándékozva ...visszatértek a saját földjükre».

A rabló hadjáratot rendszerint a felderítő információknak a gondos összegyűjtése előzte meg a támadás objektumáról, mégpedig: eléggé gazdag-e az ország, hogy miatta hadjáratot indítsanak, és mennyi harcosra van feltétlenül szükség ehhez a vállalkozáshoz. Ebben a vonatkozásban figyelemre méltó a Nart eposznak az a története, amikor Urizmag, a fogoly nart azt kéri, hogy küldjenek érte váltságdíjat: «százszor száz egyszarvú bikát, százszor száz kétszarvút, százszor száz háromszarvút, százszor száz négyszarvút, százszor száz ötszarvút», képletesen fejezve ki, hogyan lehet a fekete-tengeri városba vezető utat megtalálni, ahol be van börtönözve. A nartok megfejtették, hogy az öreg nart még ki nem rabolt városra talált, és haszon szerzésére hívja őket, az általa megadott mértékekben pedig a katonák fajtáira és számára vonatkozó információkat közöl. «Egyszarvú bikáknak a gyalogos csapatot nevezi, kétszarvú bikáknak a lovas csapatokat, háromszarvú bikáknak a kopjás csapatokat, négyszarvú bikáknak a vértés csapatokat, ötszarvúaknak pedig azokat, akik tetőtől talpig fel vannak fegyverkezve». Az eposzban más bizonyítékok is akadnak a hírszerzésre vonatkozóan. Így, amikor Burtag titokban elküldi az emberét Borhoz azzal a céllal, hogy derítse ki, hol található annak a vértjén a sebezhető hely.

Annak következtében, hogy az *alán* hadsereg alapvető tömege a lovasság volt, ami szigorúan meghatározta a lehetőségeit, mert legelőre volt szükség a lovak számára és a háziállatok számára, (a hadjáratokban gyakran egész törzsek hatalmas szekérkaravánokkal vettek részt) télen az *alánok* a lovak számára elégtelen takarmány miatt effektíve nem voltak képesek hadjáratot vezetni, saját földjeiket elhagyni, hosszasan nem tartózkodhattak egy helyen.

Az *alánok* taktikáját az adott időszakokban a fentebb említett stratégiai koncepciók határozták meg. A taktika – a harc vezetéséhez szükséges módszerek és eszközök számbavétele. Általános modelljeit (amint azt a kutatók megállapították, az *alánok* mindig ék

alakban rohamoztak) nem lehetséges felállítani, amennyiben minden konkrét esetben három tényező együttműködésének az eredménye volt: a támadók szándékaitól és lehetőségeitől, a védekezők lehetőségeitől és szándékaitól, mindkét részről a külső adottságok felhasználásától (a hely domborzatától, megvilágítottságától, időjárásától stb.) függött. A taktikai mesterség az ellenség előnyeinek a semlegesítését, a gyengeségeinek a saját előnyére való fordítását, a külső adottságok maximális kihasználását, a saját lehetőségek teljes mértékű megvalósítását foglalta magában.

Amennyiben minden ütközet néhány szakaszt tartalmazott (egymás erejének felmérése; a harc kezdete; tetőpontja és befejezése, kibontakozás a harcból), a komplex taktikai megoldás szempontjából a véleményünk szerint mindegyiket külön-külön célszerű vizsgálnunk.

Amint fentebb már megjegyeztük, az ellenfél felmérése az *alánok* távollétében történt, kémek közreműködése igénybevételével, az összecsapás pedig váratlan támadással kezdődött. Azonban ha az ellenség mégis fel tudott készülni a harcra, a seregek felálltak egymás ellenében (gyakran egy folyó szemben lévő partjain, hogy lehetetlenné tegyék a váratlan rohamot) és elkezdtek tanulmányozni a vetélytársat. Erre a célra szolgáltak a legerősebb harcosok közötti párviadatok, sőt, amint az antik szerzők (Strabón) és a grúz évkönyvek is tanúsítják, a hadvezérek között: «Az ovszok királya, Bazuk párviadalra való kihívással elküldte hozzá (Szumbathoz, Arménia királyához – A. Sz.) a hírnökét». A párviadalban való győzelem vagy a vereség erős erkölcsi hatással volt az egész seregére.

Bevezetésül, az ellenség megtévesztésére a saját sereg létszámára vonatkozóan Polienosz és Julius Frontinus a következő katonai furfangot említi: «Atej *szkíta* király, amikor az erőfölényben lévő triballokkal kellett megütköznie, megparancsolta az asszonyoknak és a gyerekeknek és az egész kíséret szolgálatos tömegnek, hogy terejék az ellenség hátába a szamarak és a bikák nyájait és hordjanak elől felemelt kopjákat. Azután elterjesztette a hírért, hogy a távolabbi *szkítáktól* erősítés érkezett hozzá. Ezzel az álhírral visszavonulásra készítette az ellenségét».

Kr. u. az első évszázadban az *alánoknál* folytatódik a *szkíta* könnyű fegyverzetű lovasság taktikájának alkalmazása. Ambrosius (333–397) írja le Arméniába történt inváziójukat a 72. esztendőben, megjegyzi «kedvelt szokásuk volt a távolból való csatázás és a megfutamodásra való képesség». Az ilyen mozgékony és manőverezésre képes lovasság hirtelen rohamozta meg az ellenséget, és a sikertelenség esetén gyorsan visszavonult. A frontális hadrend volt rá a jellemző, amikor a rohamozó lovasok az ellenséget nyílzáporral borították el, és igyekeztek annak a sorait még a kézitusába való átmenet előtt – amelyet igyekeztek elkerülni – szétzilálni. Az elit részük pedig rendszerint a sereg közepében lovas ökölként tömörülve igyekezett feltétlenül döntő csapást mérni az ellenségre.

Az *alánok* csatáikat leggyakrabban a mozgékony és manőverezni képes lovasságuk váratlanul heves rohamával kezdték. Az ellenséget lőtávolságra megközelítve, nyílzáporral borították el, mert az íj volt a tömeges fegyverük. Hasonlóképpen, mint az antik taktikák tartották: «zűrzavart keltve az ellenség soraiban, amely, sok embert és lovat elvesztett», nem tudott komoly ellenállást tanúsítani vagy a végigharcolni a csatát. Azután a kopjások csapása következett, amely véglegesen összezavarta az ellenség sorait, ami után megkezdődött a kézitusája, amelyet az *alánok*, hosszú szűrő kardjaiknak köszönhetően, a lovaikról le sem szállva vívtak. Egyébként Tacitus szerint (55–117.) a nyilazás nem mindig kezdte a rohamot: «Ők (a *szarmaták* – A. Sz.) mindnyájan felcsigázták egymást, nem nyílzáporral kezdték a csatát, hanem erős előrenyomulással előzték meg az ellenséget és bocsátkoztak kézitusába; ... a *szarmaták* félretéve íjjaikat, amelyeket a nagy távolság miatt nem tudtak ilyen közéről használni, kopjáikkal és kardjaikkal vetették rá magukat az ellenségre (a pártusokra – A. Sz.)».

1. Íját ajzó harcos

A hadvezérek a sereg közepén foglaltak helyet, és amint Kszenofontosz írja, «ily módon a legnagyobb biztonságban voltak, ha mindkét oldalról a saját seregük vette őket körül, és a parancs kiadásáról a sereg fele idő alatt értesült».

A közelharcban nem tudott az egész sereg részt venni. A rövid karddal és törrel felfegyverzett harcosok kénytelenek voltak mintegy második lépcsőt képezni, amely a csapást mérő arisztokratikus csapat nyomában haladt. Közülük azok, akik csak íjjal és nyilakkal voltak felfegyverezve, a kézitusában általában használhatatlanok voltak. Ők fedezékben maradhettek, az első nyomásban részt véve igyekeztek az ellenség sorait szétzilálni, nem avatkoztak a közelharcba, igyekezték bekerítő és átkaroló manővereket végrehajtani, az ellenséget üldözni, stb. Azonban a komolyabb ellenség – a rómaiak, a pártusok, stb. – átkarolásához ez a taktika kevésbé volt hatásos. Így Strabón arról ír, hogy a «roxolánok harcias népnek tartják magukat, azonban egy rendezett és jól felfegyverzett falanxszal szemben minden seregük gyenge, túlságosan könnyű fegyverzetű. Így a roxolánok, akik 50 ezren voltak, nem tudtak helytállni Diophantosnak Mithridatés hadvezérének 6000 csatasorba rendezett emberével szemben, a seregük nagyobb része odaveszett».

Az ilyen ellenséggel szembeni harc új taktikai fogásokat és fegyverzetet követelt. Ezek megalkotása az Észak-Kaukázusban az *alánokhoz* fűződik, akik az újításaik következtében, amint Ammianus Marcellinus írta «állandó győzelmeikkel lassacskán leigázzák a szomszédos népeket és a saját nevük alatt egy néppé olvasztják őket». A reformok az I. évszázadban – az ellenséget zárt hadrendben és meghatározott taktikai céllal (áttörés, ritkábban átkarolás) megrohamozó specializált nehézlovasság – a katafraktáriusok felállítását eredményezték. A katafraktáriusokra a speciális fegyverzet és hadviselési mód volt a jellemző. Korábban a nehézfegyverzetű lovasok tömeget tudtak alkotni, de az összehangolt csatarendben való ténykedésre nem voltak kiképezve, és a roham után szétszóródtak. Ezek a harcosok rettenetes erőt képviseltek a kézitusában, önmagukban azonban sebezhetőek voltak, sikeresen csak kötelékekben tudtak ténykedni.

A katafraktáriusok fegyverzetének a sajátosságai meghatározták az általuk alkalmazott hadrendet és a taktikai formákat. Az ellenséget mindig szorosan zárt csatarendben rohamozták meg, amelyben a legkedvezőbben hasznosíthatták a fegyverzetüket, és minimálisra csökkenthették a fogyatékoságaikat: a korlátozott mozgékonyt és az evvel járó gyenge manőverező képességet. A katafraktárius csapattest pikákkal volt felszerelve, dárdákkal és nyilakkal kevésbé volt sebezhető, elegendő védelme volt a kopják és a kardok ellen, rettenetes

erőt képviselt. Önmagukban az egyes katafraktáriusok eléggé könnyen sebezhetőkké váltak, különösen, ha letaszították őket a lóról, amiről Tacitus (55–115.) is ír.

A konkrét feladattól és az ellenfél tulajdonságaitól függően a katafrakták különböző alakzatokat alkalmaztak. Ezeknek a lovasoknak az elegendően nagy tömege és az ellenség mély felépítése esetén, ha egyetlen megsemmisítő csapással kívántak azzal végezni a sík terepen a falanx felépítését részesítették előnyben. A lovas falanx a gyalogságéhoz volt hasonló, taktikai egységnek volt szánva, és csak a kopjás támadás előtt állt össze. A fogyatékosága a gyalogságéhoz hasonlóan a hátsó vonalak lovasainak a képtelensége nyomást gyakorolni az elsőkre, mint ez a gyalogságnál történni szokott. Ha ezt a megpróbálták volna megkísérelni, a lovak sűrű tömegbe gyűltek volna össze, rakoncátlanokká kezdtek volna, irányíthatatlannokká váltak volna a lovasok által, szétzilálták volna a hadrendet.

2. Alán harcosok a I-IV. évszázadban (rekonstrukció)

Noha az *alán* lovassági falanxról nem maradt fenn leírás (csak Szamoszatai Lukianosz, a II. évszázadban említi a *szkíta* falanxot), feltételezhetjük, hogy ugyanaz volt a felépítése, mint a jóval későbbi bizáncinak is. Az utóbbi négy sorból állt. A bizánciak nem tartották szükségesnek a mélyebben tagolni a lovasságot, mert a lovakkal lehetetlen volt nyomást gyakorolni az első vonalra.

A falanxok első vonalait és a szélső sorokat azok a katafraktáriusok alkották, akiknek a lovai teljesen vagy mellvérttel voltak védve. A kötelékben a harcosok kopjával és hosszú karddal fejtették ki a tevékenységüket. Nem tudjuk, hogy volt-e pajzsuk, de ha volt is, nem lehetett nagy a kényelem miatt. A következő katafraktárius sor lovai már nem voltak vérttel fedettek, mert itt már nem volt ez szükséges. Maguk a harcosok páncélt hordtak és hosszú kopjával voltak felfegyverezve – a kontosszal. Ezt a fegyverfajtát az antik szerzők az I. évszázad 2. felében említik; tipikus *szarmata-alán* fegyvernek, amely nagy méreteivel tűnik ki, úgyhogy a lovasnak mindkét kezével meg kellett ragadnia a harcban. Flavius Arrianus az ilyen lovasokat a fő támadó fegyverük alapján – «kontoszoknak» – kontoforoszoknak nevezi. Azonban mindent összevetve a kontosz (pika) használatának a legelterjedtebb módja ugyanaz volt, mint a paltoszé a párthus katafraktáriusoknál: amennyiben a kopja nagy hossza és a súlya megnehezítette a lovas cselekvését, egy szíjjal a ló testéhez rögzítették. V. V. Taratorin úgy véli, hogy a párthusok a paltosz felerősítési módját a *szarmata-alánoktól* kölcsönözték.

A kopja rögzítésének köszönhető, hogy a lovas a közelharc esetén sem kockáztatta az elhagyását. Ha az ellenségnek sikerült elkerülnie a katafraktáriusok első vonalát, a kontoforosz egyszerűen leteszi a kopját és előrántja a közelharc fegyverét, azután pedig újra kontossal harcol. Alig hihető, hogy ilyen kopjakkal felfegyverezett első sor – tekintettel a korlátozottságára találatokat ért el. A lovasnak, aki közvetlenül ütközik össze az ellenséggel, nélkülözhetetlen a cselekvés szabadsága, a ló fejének a tetszőleges oldalán döfni a kopjával, a kontossal pedig csak előre lehetett szűrni. A második sor lovasai ezt a fegyvert hatékonyabban tudták használni; a hosszúsága (4,5–5 m.) megengedte hogy az első vonallal egy időben lépjenek be a kézitusába. Pajzsuk nem volt, amennyiben a kopja használata rendkívüli nehéz volt. A másik két vonal könnyű fegyverzetű lovasokból állt, akiket szükség esetén a szétszóró harcban alkalmaztak. Azáltal, hogy minden lovas (a katafraktáriusok kivételével) íjjal volt felszerelve, a nehézlovasság sikertelen rohama esetén, szétszóródva, tudta ezt a fegyverét használni.

A lovasság hasonló felosztását láthatjuk Flavius Arrianusnál: «a kopjások – azok, akik az ellenséghez közeledve kopjakkal harcolnak vagy pikákkal (kontaszokkal) vetik magukat a harcba, mint az *alánok* vagy a *szauromaták*; az íjászok és a dárdavető – azok, akik dobófegyvert használnak távolra, hasonlóképpen az örményekhez és azokhoz a párthusokhoz, akiknek nincsenek pikásaik».

Az elesettek pótlása, az adott lovassági alakzatban nem úgy zajlott, mint a gyalogságnál, hogy a mögötte álló előre lép, hanem a sorok zárásával, abban az esetben, ha vagy a ló vagy a lovasa elpusztult, menet közben a lovasok jobbról és balról is közelebb léptettek egymáshoz, pótolva a hiányt.

A katafraktáriusok egyik legkedveltebb felállása az ék volt, nem követelt nagy tömeget, mint a falanx. Az a vita, amely Arrianus «Taktika» című munkája egyik részlete nyomán keletkezett – «Az ék alakú csatarendet, amint hallható, leginkább a *szkíták* és a trákok használják, akik a *szkítáktól* vették azt át...» – a mi munkánk szempontjából nem fontos. Attól függetlenül, hogy ebben a megállapításban a *szkíták* név alatt az *alánokra* is gondolunk-e vagy nem, az ék alakban történő roham az *alánok* katafraktáriusaihoz is teljes mértékben hozzátartozott. Amikor Ammianus Marcellinus nem sokkal később írja, hogy az *alánok* hadművészete a hunok harci taktikájára emlékeztet, akik «ék alakú tömegben bocsátkoznak a harcba». Az ék alak *alánok* általi alkalmazásáról írt a Szamoszatai Lukianosz (sz. 125. k.), aki arra emlékeztet, hogy a csata idején «két részre vágják szét a *szkíták* seregét». Ennél a szerzőnél gyönyörűen le vannak írva egy hasonló roham előnyei: «Amikor megláttuk, hogy közelednek, elsőnek a lovasságot küldtük ellenük. Hosszas és makacs küzdelem után seregünk meghátrált immár, falanxunkat áttörték, és végül két részre szakadt a *szkíta* had. Egyik fele megfutamodott, de nem szenvedett nyíltan vereséget, menekülése inkább visszavonulásnak látszott. Ezért még az *alánok* sem nagyon mertek a nyomunkba eredni. A másik felét, és éppen a kisebbiket, bekerítették az *alánok* s a makhlüéiek, és mindenfelől sűrű nyíl- és lándzsazáport küldve rájuk, leöldösték őket. Így aztán erősen szorongatott helyzetükben a mieink közül azok, akiket körülkerítettek, már sokan megkezdték elhajigálni a fegyvereiket». Az ék volt a megfelelő az átszeldelt terepen történő roham számára, és abban az esetben is, amikor az ellenség arcvonala hosszúra nyúlt. Amint Arrianus (II. évszázad) rámutatott, «a kihegyezett arcvonal lehetővé teszi az ellenfél hadrendjének az áttörését». A nehézlovasság csatarendje nem a hosszadalmas kézitusára szolgált. Az ellenség hadrendjének az áttörése és szétszórása volt a feladata. A sikertelen roham esetén a lovasok haladéktalanul visszavonultak és ismét csatarendbe álltak. Az ék alakú hadrendi építkezés egyszerűbb is volt, amennyiben a nagy ütközetben, amely céljából egy-egy alkalommal néhány *alán* törzs is egyesült, mindenki közülük külön alegységként harcolhatott a római hadvezetés elvei szerint. Az ék haladó jellege (nem okvetlenül az egyenlő oldalú háromszögű forma) abban rejlett, hogy a harcban nem volt a frontvonalon gyenge pontja, mint a falanxnak. Az ék soraiban csak

páros vagy csak páratlan számú harcosok voltak; például az első sorban hat harcos, a másodikban nyolc, a harmadikban tíz, a negyedikben tizenkettő, stb., de leginkább a hadvezér elképzelése szerinti számban. Azután ez a szám ismétlődött minden újabb vonalban a hadrend egész mélységében.

A különbség abban rejlett, hogy a falanxban a második sorban lévő harcos a sarokban kettőt fedezett, ellenkező esetben a három előtte állót is, az ékben pedig állandó volt az összeköttetés legalább két–három ember között. A katonák elhelyezkedésének a sémája ugyanolyan, mint a falanx esetében – a széleken helyezkednek el a katafraktáriusok, mögöttük a kopjások következnek, a középpontot pedig a könnyű fegyverzetű íjászok foglalták el. Amennyiben a katafraktáriusoknak szintén voltak íjaik mellékfegyver gyanánt, a rohamot nyílzápor előzte meg. Ez volt a leghatékonyabb a körülvelt ellenség ellen, akit egyszerűen lenyilaztak, nem bocsátkoztak közelharcba vele.

A taktikai feladattól függően harc közben a hadrendet változtatni voltak képesek, amint erről Tacitusnak (55–117.) az egyesült *szarmata–ibér–albán* seregnek a pártusokkal való 35. évi csatája leírásából is értesülhetünk. A *szarmaták* nem érték el sikert az első támadásukkal, még néhányszor önálló csapatokkal folytatták a rohamozást, akkor zárt csatarendben, amíg győzelmet nem arattak. Ez, amint A. M. Hazanov elfogulatlanul megállapítja, a szarmata hadművészet első jelentős lépése volt, amennyiben a roham most nem sűrű lávaként vagy összpontosított lovas ökölként zajlott, hanem önálló erős csapatokkal, amelyeknek koordinálták a tevékenységét.

Arrianus (137. év) az *alán* katafraktáriusok hadművészetéről szintén megjegyzi «sorjában rohamoznak, hol visszavonulnak, hol támadnak». Másik művében, «Az *alánok* elleni csatarendben» áttekinti az *alán* rohamok lehetséges változatait. Alapvető taktikai fogásnak a katafraktáriusoknak a hadrend áttörése céljából indított heves rohamát tartja a középpont ellen. Azonban az átkarolás és a roham elterelő mozdulatának látszott az egyik vagy mindkét szárnyon (a roham irányát ívben való kanyarodással a falanxok oldalában változtatva) a hadsereg hátbatámadása. Hasonló eljárás volt leginkább hatékony az ellenség elnyúló arcvonala esetén, amikor a középpontban összpontosított gyalogság nem tudott segítséget nyújtani a szárnyaknak, amelyek, hogy be ne kerítsék őket, széthúzódtak, és ezzel gyengítették az arcvonalat – ebben a pillanatban «elsöpörve az ellenség szárnyait», behatoltak az ellenség gyalogságába. A sikertelen roham után az *alánok* vissza tudtak vonulni és képesek voltak vissza is fordulni, amelyre azután Arrianus véleménye szerint az ütközet menetében a legdöntőbb pillanat következett be, mivel rendelkeztek azzal a képességgel, hogy a visszavonulásukat gyorsan győzelemre fordítsák. Ez a manőver már a *szkítáknál* ismert, a «színlelt megfutamodás» nevet kapta: amikor az ellenség gyalogsága a sorait megbontva az *alán* lovasság üldözésébe kezd, az utóbbi pedig sebesen felfejlődött lovait, «átveszi a kezdeményezést, újabb rohamot indít» és rázúdul a gyakorlatilag már védtelen gyalogságra, amely minden szervezettségét elveszítette az üldözés közben. (Sz. M. Perevalov bizonygatja, hogy Arrianusnál nincs utalás a «színlelt megfutamodás» manőverére, holott véleményünk szerint itt éppen erről van szó). V. Sz. Bahrah felhívja a figyelmet az *alánok* általi visszavonulással kapcsolatos másik taktikára is, amikor az ellenséges szárny előtt szétbontakozva a heves visszavonulás manőverével élnek. Amíg az ellenség gyalogsága a visszavonuló *alánok* megtámadására összpontosít, azok lovassága váratlanul felfejlődik és csapást mér a szárnyakon. A színlelt megfutamodás taktikája (valóban egy individuális harcmódról van szó, ezért helyenként Horatius taktikaként is emlegetik) a Nart eposzban is ismeretes. Sőt a visszavonuló *alánok* komoly veszélyt is jelentettek, amennyiben a források gyakran megemlítik a lóhátról történő hátrafelé nyilazó képességüket is. Mint Titus Livius megemlíti, hogy az *alán* lovasok között «a lovas lóvészeket, s közöttük olyanokat, akik, megfordítva lovukat és hátrafelé lovagolva még inkább képesek eltalálni az ellenséget, úgyhogy senki sem képes előlük elrejtőzni».

Igen érdekes Polienus leírása a komandó módszeréről, azaz elit katonai egységek váratlan pontszerű rajtaütéseiről az ellenség vezetési központja ellen. Amaga, a *szarmaták* királyának, Medoszakknak a felesége meg akarta büntetni a *szkíták* engedetlen királyát, «kiválasztott 120 embert, testben és lélekben a legerősebbeket, mindegyik alá három lovat adott, egyetlen nap 1200 stadion távolságot nyargalva velük, váratlanul megjelent a király udvarában és a kapunál álló őrséget lekaszabolta. A *szkíták* összezavarodtak a váratlan látogatástól, és azt hitték, hogy a támadók nem annyian vannak, mint amennyit láttak közülük, hanem jóval többen. Amaga pedig a csapatával berontott a palotába, megölte a királyt a rokonaival és a barátaival együtt».

A védekező taktikát csak a kilátástalan helyzetben alkalmazták, amikor a közelharc elkerülése lehetetlen volt. Ez általában akkor történt, amikor az *alán* hadsereg kötelékében gyalogság is volt vagy a hadsereg gazdag zsákmánnyal volt megterhelve. Védelemben az *alán* hadrend taktikai mélységgel bírt, hogy legyen ellenálló képessége és a szárnyak elleni támadással majd az azt követő körülférréssel pedig lehetősége jobban kifárasztani az ellenséget. A ellenség erői ellenállásának felszámolására kihasználták a környező terep sajátosságait is.

Klasszikus példaként a rómaiak ellen Abritta mellett ('Forum Semponia') 251-ben vívott ütközet szolgálhat. Stratégiailag bekerítve, az *alánok* béketárgyalást kezdtek, felajánlották minden zsákmányuk visszaadását, ha zavartalanul visszavonulhatnak, de elutasítást kaptak. Akkor védekező harcra rendezkedtek be, felhasználva hozzá a mocsaras terepet. A hadrend három vonalból állott. A főerők a harmadik vonalban helyezkedtek el, a mocsár mögött, amelyen keresztül látszólag rejtett átjárókat építettek ki az első és a második vonal visszavonulására. A rómaiak falanxot képeztek, úgy tartották, hogy az ellenséget egyetlen hatalmas támadással elsöprik. Az első vonalat az állásaiból kivette a második vonalat rohamozták meg, ami szintén sikerrel végződött a számukra, de alaposan kifárasztotta a legionáriusokat. A római történész, Zosimus így írja le a további eseményeket: «Amikor ezt is (azaz a második vonal) legyűrték, akkor a mocsár közelében megjelentek néhányan a harmadik vonalból. És itt Decius (római császár – A. Sz.) Gallus tanácsára, hogy hatoljanak át a mocsáron, nem ismerve a terepet, meggondolatlanul támadást vezetett, és egész seregével belegabalyodott az ingoványba. A barbárok dobófegyverekkel minden irányból támadva őket, az egész kíséretével együtt elpusztult». Ily módon a védelem első két vonala kifárasztotta és meggyengítette a rómaiakat, magával húzta őket a mocsárhoz, ahol a főerő harmadik vonala ellentámadásba ment át a rómaiakkal szemben, és végrehajtotta a bekerítésüket.

Sőt bekerítve az *alánoknak* sikerült megszerezni a győzelmet, amint erről Zosimus beszél, egy 256. évi eseményt ismertetve, amikor sok harcost veszítve és római sereggel pedig körülvéve, a *szkíták* mégis megfutamították az ellenség gyalogságát, és csak «az idejében megjelenő lovasság (római – A. Sz.) csökkentette az elszenvedett vereség súlyosságát».

Különös figyelmet szenteltek az *alánok* a hadsereg biztonságára a menetek és a pihenők idején, mert ezek közben éppen úgy, mint a harcok idején, nagy veszélyeknek lehettek kitéve. Ennek ismeretében az *alánok* maguk is gyakran alkalmazták az ellenséges hadsereg menet közben való megtámadását, amint ez 250-ben Beroánál is történt, ahol a római légiók pihenőre rendezkedtek be a fárasztó menet után, amikor a Kniva vezetésével váratlanul rohamozó *alánoktól* menekülésre kényszerültek.

Maguk az *alánok*, amikor pihenőre rendezkedtek be, tábori erődítményt létesítettek a nomád életmódjuk tartozékaiból, «a fakéreggel fedett hajlított tetejű» szekerekből. A pihenő alatt, amint erről Ammianus Marcellinus is beszél «kört formálnak (az *alánok* – A. Sz.) a szekerekből». A hasonló típusú védelmi létesítmény sok népnél széles elterjedtségnek örvendett, a felépítése is jól ismert volt. Néha sáncot emeltek, amelyre körben szekérsort raktak, ezeknek a kerekeit összekötötték egymással, a talajhoz erősítették és a kerékagyig földdel temették be, úgy, hogy a kerekekből csak a felső félkör volt látható. A táborból való kitörés számára megbízhatóan őrizhető kijáratot hagytak. Hasonló védelmi eszköz használata

az *alánoknál* a jóval későbbi korokban is fennmaradt, amikor már eltűntek a szekerek. Így a *Nart* eposzban is megemlítik, hogy egy régi *nart* hadjárat idején a pihenőn az «arbok körberakták magukat a támadás elleni védelem céljából». Általában hasonló erődítési berendezéseket gyorsan lehetett készíteni, és az ellenség váratlan támadása esetén közvetlenül működtetni. Feltételezhető, hogy az ilyen erőd még mozoghatott is, ahogyan ez a 267. év eseményei kapcsán Iulius Capitolinus közleményéből is kitetszik, amikor a «szkíták a szekerekből készítették erődöt, megpróbálták a Hesszak hegyen át elmenekülni».

Az erődítmények megszállásának a technikája szintén a megfelelő színvonalú volt. Már nem érték be a korábbi módszerekkel, amikor a városi lakosság behúzódott a szilárd erődítési építményekbe, a nomádok pedig kirabolva a mezővárost, nyugodtan távoztak, sőt meg sem próbálkoztak a város ostromával. Azonban ehhez hasonlóak a portyázások során fordultak elő, a nagy hadjáratokat, általában az ellenséges erődítmények körülzárása és ostroma kísérte, amelyekhez a forrásaink szerint az *alánok* ostromgépeket és faltörő kosokat használtak, összecusukható ostromlétrákat, kerekeken gördülő ostrombástyákat. Deksippos (III. évszázad) így írja le ezeket az ostromeszközöket: «négyzetletűre hasított gerendákból álló gépek, házikókhöz hasonlóak, felülről bőrrel behúzva, hogy (az ostromlók) a fentről dobott mindenféle lövedéktől védve legyenek. A városkapuhoz közeledve kereken és emelőkön mozog, előtte pajzsok vannak». A falakon való rések nyitásához hosszú gerenda alakú faltörő kosokat használtak «megvasalva, hogy az ütéseknél a fa le ne hasadjon». A falakra való feljutáshoz ostromlétrákat alkalmaztak, «amelyek közül egyesek egyenes póznákból voltak összeállítva, mások pedig kerekeken mozogtak és mindkét oldalra hajlottak. Ezek az utóbbiak a falakhoz közeledve kötéllel voltak nyithatók, amelyek a létrák tetejéhez voltak erősítve a kiegyenesítés és a falhoz támasztás céljából». Ugyanerre a célra szolgáltak a kerekeken mozgó fabástyák is, amelyek «egyforma magasak voltak a fallal», «hogy ahhoz közeledve fapadlót dobjanak át róluk, és azonos magasságban átjárót építsenek». Egyeseket közülük «előlről vastag vaslemezekkel burkoltak, a nagy térséget gerendákkal fedték le, másokat bőrökkel és más éghetetlen anyagokkal vontak be.»

A kitépelt gyökeres fából készült faltörő kos a *nart* eposzban is szerepel. Az ostrom alkalmával használt katapultákat a *Nart* eposz is megemlíti a *nartok* Giz erődje elleni hadjáratával kapcsolatosan, amikor ennek a dobószerkezetnek a segítségével döntötték le az erőd falait. Másképpen szólva: egy hatalmas íjról és nyílról beszél, amelyekkel *Batraz* az ostromlók oldaláról lövöldöz (egy későbbi ének ágyút említ). Az ostromkor sikertelen roham esetén, Deksippos szerint, a városfallal párhuzamosan egy magas sáncot emeltek, «hogy az ellenséggel egy magasságban állva tudjanak harcolni». A sáncot favázra építették, miközben néha, lemészárolták «a felesleges málhás állatokat és azokat a foglyokat, akik betegek vagy öregek voltak», és a hulláikat a töltésbe dobálták. Ezek harmadnapra felpuffadtak, a töltés magassága pedig emelkedett.

A hun korszak (IV–VI. sz.)

A nagy népvándorlás jelentős változást hozott az *alánok* stratégiai felfogásában. A gyors, váratlan megrohanás helyett, amikor a támadó megelégszik a felületes zsákmánnyal, elterjednek a nagyméretű hadjáratok, amelyekben a zsákmányszerzés lassan és módszeresen folyik. Természetesen, a hasonló vállalkozások jelentős katonai erőt követeltek, jóval többet, mint amennyit az *alán* törzsek önmagukban képviseltek, ezért elkezdődik a más népekkel közös hadjáratok széles elterjedt gyakorlata. A véget nem érő csatázások, a törékeny szövetségek, amelyekben a fegyvertársak az egyik nap vállvetve küzdöttek, másnap pedig már halálos ellenségekként verekedtek egymással, lendületes szárnyalások és megsemmisítő bukások – íme annak az atmoszférának a valósága, amelybe az *alánok* belecseppentek. Ebben a periódusban lehetetlen bármiféle stratégiáról beszélnünk, csak egyetlen elv létezett – bármi

áron túlélni ezt a «mindenki mindenki elleni háborút». Így, Paulus Orosius (V. sz.) «a barbárok közötti gyakori viszálykodásról, amikor a gótok két nemzetsége, azután pedig az *alánok* és a hunok sorjában fosztogatták egymást, mindenféle öldöklést folytatva». Ily módon az *alánok* esetében a stratégiai koncepció hiányát a taktikai formák sokfélesége magyarázza, amelyek miatt nem lehetett jellemző *alán* taktikáról beszélni, amennyiben ennek az időszaknak az általunk ismert csatáit a szövetséges hadseregek vívták. Az utóbbiak felépítése rendszerint a rokon törzsek ismertető jegyei alapján történt, amiért a szövetségesek közül mindegyik a hadseregét jellemző sajátosságok szerinti speciális taktikai feladatot látott el. Így történt például a Hadrianapolisi alatti csatában is (378. év), ahol az *alán* és a keleti gót lovasság szétzilálta a rómaiak sorait, a nyugati gótok pedig lekaszabták a római gyalogságot.

A IV–VI. században az alapvető változás az *alánoknál* a nehézlovasság – a katafraktáriusok eltűnése volt. Ezt az idézte elő, hogy az *alánok* korábbi ellenfelei a gyalogosok voltak, a nagy népvándorlás kezdetén a könnyűlovassággal kellett felvenniük a harcot. Ezekkel szemben a katafraktáriusok kopjás rohama nem volt képes eldönteni a harc kimenetelét. Hiszen nyíllal és dárdával még a nehézfegyverzetű lovas is sebezhető volt, a sereg szervezése pedig nem tette lehetővé a roham pillanata előtti védelmét. Rövidebben szólva a sztyeppei lovasság harcmódja túlságosan manőverező volt a tömött sorokban történő kopjás roham megvalósításához: az ellenség egyszerűen kitért előle és elárasztotta a katafraktáriusokat a nyilaival – amely hatékony fegyvernek bizonyult.

A katafraktáriusok és a pikások eltűnése vezetett ahhoz, hogy az *alánok* már nem tudtak egy időben két vonallal is tevékenykedni a közelharcban, mert már nem birtokoltak olyan hatékony támadóeszközt, mint a 4–4,5 m hosszú pika. A harcot ettől kezdve csak a nehézlovasság első sora vívta, a többiek szükség esetén nyújtottak neki segítséget. Azonban az ilyen hadrend vezetett oda, hogy az *alánok* segítség nélkül maradtak a bizánci falanx előtt, amellyel csatázniuk kellett az iráni–bizánci háborúban (VI–VII. sz.). Az új *alán* taktika szemléletes illusztrációjául a perzsák és az *alánok* egyesített hadseregének a bizánciakkal és a lázokkal szemben a Hipposz folyónál az 550. évben elszenvedett veresége szolgálhat. A bizánci falanxot nem tudván az állásából kivetni, a perzsák és az *alánok* elkezdtek őket nyilazni, remélve, hogy «a nyilzapor hatására nagyon könnyű lesz az ellenséget megfutamítaniuk», azonban jóval «kevesebb nyilat lőttek ki, mint az ellenségeik», és «azok többsége (a nyilak – A. Sz.) pedig a pajzsokra hullott és lepattant róluk». Emiatt az *alánok* és a perzsák vereséget szenvedtek.

Ebben az ütközetben az *alánok* a fedezékbe húzódó hadseregnek az ellenséggel való szembeszállási módját nagyon szűk helyen alkalmazták, amikor egyetlen ember egész hadsereget képes feltartóztatni: «az egyik *alán*, aki kiemelkedő bátorsággal és testi erővel rendelkezett, s rendkívüli ügyesen bánt mindkét kezével az íjjal, a táborba vezető átjáró legszűkebb helyére állt, és reménytelenül leküzdhetetlen akadállyal tűnt a támadók számára. De Joann, Foma fia nagyon közel kerülve hozzá, váratlanul felöklelte a kopjájával, és így módon a rómaiak és a lázok elfoglalták a tábor».

Ebben az időszakban az *alán* csapatok vezérei rendszerint a sereg első soraiban küzdöttek, ami gyakran az *alánok* vereségéhez vezetett, amennyiben a parancsnokot elpusztították, ami a hasonló felállásban eléggé sűrűn előfordult, a sereg megfutamodott. Movszesz Khorenaci (V. sz.) így írja le a az örmények és az *alánok* között Bagarsapat mellett lezajlott ütközetet: «Ilyen helyzetben az ellenség (az *alánok* – A. Sz.) kénytelen volt a saját seregét homlokalkaztatban felállítani a harchoz. A lándzsások parancsnokaként valamiféle óriás (J. Sz. Gaglojti szerint – Anariszk) lépett elő, teljes fegyverzetben, egészen vastag nemezzel borítva, a harc közben csodálatos bátorságot tanúsítva». Végül az egyik örmény vezérnek sikerült «a lova hátáról letaszítani a szörnyű óriást. Ez menekülésre kényszerítette az ellenséget, az örmény hadaknak pedig bátorságot adott a győzelemhez».

A küzdelem megnyitása mindenekelőtt hatalmas nyílzáporral kezdődött, amikor az *alánok* «záporosóként rázúdították a nyilaikat» az ellenfelükre. Ami az *alánok* taktikáját illeti, Ammianus Marcellinus (330. k. sz.) közli, hogy a hunokéra emlékeztet, amelyről így ír: «olykor, fenyegető vad kiáltással ék formájú csatarendben támadnak. Igen könnyen mozognak, olykor váratlanul és szándékosan minden irányban szétszóródnak és kaotikus tömegnek tetszenek, széles térségben osztogatják a halált; gyorsaságuk miatt lehetetlen őket figyelemmel kísérni, amint betörnek egy-egy országba, vagy az ellenséges táborot fosztogatják. Emiatt a legkitűnőbb harcosoknak kell tekinteni őket, ahogyan távolról hajítódárdával bánnak, ... a közelharcban pedig merészen vagdalkoznak a karddal, elhajolnak a törszúrástól, vagy erőse szőtt lasszót dobnak az ellenségre».

Igen értékes információt kapunk Pseudo-Maurikiosztól (VI. sz.), aki leírta a sztyeppei népek taktikai módszereit, «szkíta» és «alán» változatra osztva azokat. «A *szkíta* gyakorlat, amikor a hadrendben a tagmák nincsenek felosztva, mint ez korábban jellemző volt, kurzorokra (nyilazó és dárdahajító harcosokra – A. Sz.) és defenzorokra (tömör harci kötelékben levő katonák. A lovasok egyik alakzata könnyen át tudott fejlődni a másikba, a haremódot kellett csak megváltoztatni – A. Sz.). A hadrendjüket egyvonalassá kellett átformálni és nem három részre, hanem csak kettőre felosztani, közben mindkét szárny oldalra kanyarodással igyekezett az ellenséget bekeríteni, és ha elegendő teret nyert hozzá, egy időben kölcsönösen egyik a másik felé mozogva, a jobb szárny jobbról, a balszárny balról, együttesen kört képezve zárta be az ellenséget».

Az «*alánok* szokása az, hogy a hadrendjüket egyetlen vonalba rendezik, a mérákat úgy osztják fel kurzorokra és defenzorokra, hogy az egymás közötti távolságuk 3–400 lépésnyi legyen; támadáskor a kurzorok hevesen előretörtek azután visszafordultak, akár azért, hogy bizonyos idő elteltével a defenzorokkal egyesülve az ellenségénél sokkal nagyobb létszámban folytassák ismét a küzdelmet, akár azért, hogy egy idő után visszavonulva a szárnyakon a mérák rendelkezésre álljanak, ha a szárny a helyén marad».

Pseudo-Maurikios szerint mindegyik tagma – 200–400 lovasból álló csapat. Egy-egy mérába mintegy 2–3 ezer embert voltak képesek egyesíteni. Egy tagma 2 bandonra (vagy bandonokra) oszlott fel, amely egyenként 100–200 lovasból állott. Ez volt az a minimális egység is, amely önállóan volt képes harcolni. Egy bandon tömör rendben 4 – 10 vonalból állt össze, a legelső vagy mindkét első sor nehézfégyverzetű katafraktáriusokból, a többi pedig könnyű- vagy közepes fégyverzetű lovasokból állott.

V. V. Taratorin a lovasság taktikájának a tanulmányozásával foglalkozván megjegyezte, hogy a Hadrend «*szkíta*» sajátossága (Pseudo-Maurikios alapján) abban rejlett, hogy nem ismerte a «centrum» fogalmát. A bandonok mindkét szárnyon (vagy a merik) meghatározott, eléggé nagy távolságra állottak egymástól. A küzdelmet megindítva a parancsnokok nem küldték előre a könnyűlovasságot az ellenség nyilazására, hanem kézitusában minden erővel egyszerre rohamozták. Ennél elengedhetetlen volt, hogy a szárnyak – a bal és a jobb – átöleljék az ellenség falanxát, minél teljesebben, azután pedig mintegy vezényszóra, mindkét oldalról «harapófogóba» szorítsák és bekerítsék azt. Ennek a gyengéje az a veszély volt, hogy az ellenség a maga részéről gyors támadásba tud átmenni a centrumban, és ki tud jutni a szárnyakon mindkét méra hátába.

Az «*alán*» hadrend egyszerűbb volt. Amint V.V. Taratorin rámutat, a bandonok egyetlen vonalba sorakoztak fel (nem feltétlenül egyenesbe). A közöttük levő távolság általában egy bandon szélessége volt. A könnyűlovasság csapatonként – a kurzorok a hátsó sorokból csapatok közötti térközbe lovagolva rohamozták a szétszórt ellenséget, a dobófégyvereiket és az íjait használva hozzá. Azután hátra tudtak vonulni a saját defenzoraikhoz, akik ez alatt az idő alatt sűrű sorokban álltak és a fedezet szerepét töltötték be, és vagy a korábbi helyükön maradtak, vagy a saját bandonjaik szárnyain fejlődtek fel, vagy együttesen a mérák szárnyain

tömörültek. Ez a mozzanat újra és újra ismétlődhetett, amíg csak a parancsnok nem tartotta szükségesnek az ellenség zárt rendben való megrohamozását.

Az *alánok* a lehetőség szerint az ellenség csapatainak a külön-külön történő megsemmisítésére törekedtek, mint az Ammianus Marcellinus közléséből látható: «Ellenük (a szarmatáknak – A. Sz.) két légiót indítottak el, a pannóniai és a moesiait – elegendő nagy haderőt... A ravasz *szarmaták* ugyanis, nem várták meg a forma szerinti csatára hívó jelzést, először a moesiait légiót támadták meg, és amíg a katonák megzavarodva késedelmesen a fegyvereik után kapkodtak, sokukat megölték. A sikertől elbizakodva és lélekben felvidulva szakították át a pannóniai légió harcvonalát, és szétzúzva a csapat erőit, megismételt csapásukkal majdnem az egészet megsemmisítették. Csak néhányan tudtak futással megmenekülnie a haláltól».

A színlelt megfutamodás taktikája is folytatódott, például Észak-Itáliában a Római Birodalom szolgálatában álló *alánok* esetében a nyugati-gótokkal szemben.

Az iráni–bizánci háborúk a VI–VII. században a Kaukázusban a magashegységi körülmények között folytak. Ezen körülmények között a stratégiai fontosságú erődítmények rendszerének széles elterjedt erősítése és építése vezetett *Alániában* az *alán* seregekben a gyalogság számának és jelentőségének a növekedéséhez. Ha még a IV. évszázad kezdetén Ammianus Marcellinus azt írhatta, hogy az *alánoknál* «a fiatalok azonban, akik kora gyermekkoruktól fogva hozzászoktak a lovagláshoz, szégyennek tartják a gyaloglást» ugyanakkor az V. század eseményeit megörökítő grúz krónikás arról ír, hogy az oszétek (*alánok* – A. Sz.) a csatához «a sziklás hegyek ormait foglalták el», ami arról tanúskodik, hogy gyalogosan kívántak harcolni. Kifejlődött a kis csapatokkal, szétszórt alakzatban, a hegyekben vívott harc taktikája.

Ebben az időszakban újítás volt a kelepce állításának széles elterjedt gyakorlata. Még Ammianus Marcellinusnál említés esik arról, hogy a *szarmaták* «lovai nagyobb részben heréltek, hogy a kancák láttára ne vaduljanak meg, a lesben nyugodtak maradjanak, ne árulják el a lovasukat hangoskodó nyerítésükkel». A kelepce állításával kapcsolatban említésre méltó az az eset, amelyet Zószimosz írt le (V–VI. sz. eleje), amikor Valens császár (364–378) a *szkíták* ellen hozzá keletről érkező szaracénokat küldött. Az utóbbiak kis csoporttal Konstantinápolyból érkeztek, és «a csapatuktól lemaradt szkítákat lándzsával megtámadva naponta sokuknak a fejét hozták el hozzá». A szkíták a gyors lovaikat és a pontosan találó lándzsáikat látván, kitervelték hogy túljárnak a szaracénok eszén, egy alacsonyan fekvő területen csapdát állítottak, elhatározták, hogy hárman támadnak egy szaracénra. De ez a próbálkozás nem sikerült, mert a szaracénoknak lovaik gyorsaságának és értelmességének köszönhetően sikerült megszökniük a nagyszámú támadóik elől, megtámadták az elmaradókat és megölték őket a lándzsáikkal.

A hegyes terepen zajló hadműveletek lehetőséget biztosítottak az *alánok* számára a törbe csalás művészetére új minőségi szintre való emelésére. A terep domborzata széles perspektívát nyitott a manővernek az ellenség szeméi elől való elrejtésére, a külön álló kis csapatokkal való műveletekre, s ami ennél különösen fontos volt, elrejtetni a saját erőik nagyobb részét, az ellenséggel szemben a kisebb rész felfejlődtesére. Hasonló taktikát ír le Maurikios, amikor a *szkíták* (*alánok* – A. Sz.) egy jól szervezett tudatos vállalkozásba fogtak, aminek az eredményeként az üldöző ellenség váratlanul kettős csapást szenvedett: a hátulról azoktól a csapatoktól, akik lesben álltak, szemben pedig az ellentámadásba lendülő seregtől. Ilyen az ellenség hátában váratlan csapást jelentő csapdaállítási formáról emlékeznek meg a nart eposzban is. Ott arról az ellenség fő erejének különálló csoportokra való megosztásáról van szó, hogy azután elszigetelten végezzenek velük.

Ami a tábori erődítést érinti, akkor, Ammianus Marcellinus tanúsága szerint folytatódik az úgynevezett álcázott hadműveleti terület felhasználása. Paulinus Pellaeus (IV–V. sz.) – elbeszélve Vaszatának, az *alán-gót* sereg által ostromlott makedóniai városnak a 412. évi

ostromát, amikor az *alánok* átálltak az ostromoltakhoz – írja: «Bámulatra méltó a város látványa, a falak, amelyeket mindenfelől hatalmas fegyvertelen tömeg vesz körül mindkét nemből, kívülről elhelyezkedve; odasimulva a falainkhoz a barbár tömeg kocsik sorával és fegyverrel erősítette meg magát». Egyébként Ammianus Marcellinus tanúsága szerint a *szarmaták* «nem voltak eléggé jártasak a háború ezen területén», azaz az ostromban. Ez azonban nem akadályozta őket a katonai sikereikben. Így, Zószimosz (V–VI. kezdete) közlése szerint «azt lehet mondani, hogy minden erődítés nélküli várost elfoglaltak, de a falakkal megerősítettek többségét is bevették».

Az *alán* hadsereg menet közbeni mozgását Lyoni Constantinus (480.) az Armoricába való betörésről szóló elbeszélése alapján tudjuk elképzelni. A hadsereg magvát Zotar (Goar) király csapata képezte, ugyanebben az időben a többi *alán* «felfegyverzett lovas az utakon szóródott szét». Innen következtetést vonhatunk le a menet felderítéséről, és az egyetlen központból irányított kis létszámú mozgékony csapatokkal való operációról.

Az *alánok* ostromhoz való viszonyulása még az előző korszakból maradt meg. Egyrészt folytatódott az úgynevezett beszivárgás módszere, a megerősített pontok melletti elhaladás, amint ez a 409. esztendőben is történt, amikor Hispániába törtek be. Nem vállalkozva semmiféle fegyveres ellenállás szervezésére a hódítókkal szemben, a helyi lakosok a megerősített városokba és településekbe zárkóztak be, a lovas *alánok* pedig meg sem próbáltak az erődítmények ostromával, két esztendő alatt pedig szabadon pusztíthatták a környéket. Egy másik esetben az *alánok* hosszan tartó ostromot tudtak szervezni, hasonló ahhoz, amilyen Vaszata városé volt az V. sz. kezdetén. Hippona Regia városnak az *alán-vandál* seregek általi ostroma egészen tizennégy hónapon keresztül tartott (430–431.) és siker koronázta. Az általános ostrom esetén faltörő kosokat, ostromlétrákat, gyújtónyilakat, aláaknázást és «teknősbékákat» használtak.

Különösen jellemző Naissza illír város *szkíták* általi ostroma, amelyről Panioni Priszkosz Rétor (V. sz.) tudósít: «A barbárok... hadigépeket vittek a falak alá, elsősorban kerekeken fekvő gerendákat, amelyeket így könnyebb volt mozgatni; a rajtuk álló emberek a mellvédeken lévő védőket nyilazták, miközben a széleken állók a lábukkal lökdösték a kerekeket, oda tolva a gépet, ahová kellett, ahonnan a célzáshoz vágott ablakok fedezékéből löni lehetett; abból a célból, hogy a gerendákon állók veszélytelenül harcolhassanak, ezeket a gépeket fűzfavesszőből font sövényvel, bőrökkel és irhával borították... Miután ily módon nagyszámú ostromeszközt készítettek a város ellen, a lándzsák és nyilak tömegétől a védők kénytelenek voltak engedni és visszahúzódní a mellvédeken, elkezdték odavontatni az úgynevezett faltörő kosokat.» Ez szintén nagy alkotmány: egy gerenda amely az összehajló keresztgerendákon függ, hegyes véggel és borítással, a felépítése pedig a harcosok védelmére fent említett módon történik. Az emberek pedig a szükséges ütés céljából a hátsó végénél a köteleknél fogva a fallal ellentétes irányban hátrahúzzák, azután pedig elengedik, aminek következtében az erős ütestől a fal minden eltalált része megsemmisül... Az ostromlók létrákat is vittek oda, hogy a várost azután bevegyék, hogy egyes helyeken a falak le voltak rombolva a faltörő kosokkal, más helyeken meg a mellvédeken állók kénytelenek voltak visszahúzódní a gépek sokaságától, és a barbárok a faltörő kosok által lerombolt falakon keresztül bejutottak a városba, a létrákon pedig, amelyeket a még ép falakhoz támasztottak úgyszintén. Azokat a városokat, amelyek fából készült erődítéssel rendelkeztek, felégetéssel ostromolták, ahogyan 322-ben (amiről Zószimosz tudósított) a sauromaták Rauszimosz királyukkal az élen «úgy számították, hogy minden nehézség nélkül foglalják el a várost, ha felgyújtják a falak fából készült részét, hozzáfogtak a gyújtogatáshoz és a falakon állók lövöldözéséhez».

A kaukázusi háborúk időszaka

Mint az egész Európa területére vonatkozóan is *Alánia* hadművészete ebben az időszakban nem tarthat számot különösebb érdeklődésre. Az állami hatalom fejlődése mint a többi régióban is katonai konfliktusokkal járt együtt, de az *alánok* katonai lehetőségei ebben az időszakban erősen megcsappantak, ami feltétlenül a professzionális harcosok átrétegződéséhez kötődött, amely monopolizálta a «katonai üzletre» való jogot.

Az *alán* államiség katonai politikája kezdettől fogva nem követett hódító célokat, mert a területek megszerzéséért túlságosan drágán kellett fizetni, mind a szó valódi értelmében, mind emberéletben, az eredmény pedig csak a védelmi kiadások megnövekedése lehetett, amelyet *Alánia* gyenge államisége nem engedhetett meg magának. Ebben a helyzetben rugalmasan lavírozó politika folyt a befolyásos államok között, amely következtében az *alánok* állandóan az egyik fél szövetségeseként léptek fel (gyakran egyszerre mindkét) egy nagyobb konfliktus esetén a Kaukázusban. Ennek az volt az oka, hogy a kis állam függetlensége általában igen drága volt, mert a semleges országot az egymással hadi lábbon álló mindkét hatalom büntetlenül fosztogathatta. Az *alán* védelmi koncepció a határok mentén a stratégiai fontos irányokban egy hatékony erősítés létrehozásán alapult, amely hivatása az ellenség feltartóztatása volt a főerők odaérkezéséig. A hegyes vidéken való védekező hadműveletek alapvető kedveztek a katonai vezetés számára, ahol a domborzati sajátosságok és a tapasztalat a hegylakó *alánok* számára fölényt jelentettek. Az *alán* védelmi stratégiai koncepció működésére példaképpen az arab sereg Buga hadvezér vezetése alatt történt invázióját lehet idézni. Foma Arcruni örmény szerző így ír erről a IX–X. században: «A hegyről leereszkedve (az észak-kaukázusi törzsek – A. Sz.) elfoglalták a hegy lábát, csatára készülődtek. Bezárkoztak az őrségek erődjéibe és elzárták a hegyesorosok átjáróit, amelyek a megerősített országukba vezettek».

Ami a lovasságot illeti, akkor először a hadsereg fő erejét képezte. Még a VII. évszázad kezdetén Sevillai Izidor megállapította, hogy az *alánok* gyalogosan harc képtelenek. Az *alán* hadseregnek ebben az időszakban a *magyarokéhoz* való hasonlóságából kiindulva a taktikájuk azonosságáról beszélhetünk. Fő fegyverük az íj volt, akcióik kiemelkedő jellemzője pedig a mozgékonyosságuk. A *magyarok* nem voltak képesek egy jól szervezett nehéz- gyalogsággal és nehézlovassággal csatára kiállni és szembeszegülni, ezért mindig elkerülték a közelharcot. Mozgékonyosságukat és az íjaikat kihasználva bekerítették az ellenséget, távolról mértek rá csapást, amíg az ellenség sorai meg nem bomlottak, azután támadtak, rendszerint hátulról, az izolált csoportokra, igyekeztek azokkal egyenként végezni. A *magyarok* rendszerint nem fejezték be a rohamot, megfordították a lovaikat és nyílzáport zúdítottak az ellenségükre. A források megemlítik, hogy soha sem szálltak le a lovaikról és nem csatáztak gyalog. A távoli portyázásaikban inkább a kisebb csoportokban szerettek tevékenykedni, elkerülték a túlerőt.

A Bizánccal történő szoros kapcsolatok hatására az *alánoknál* ebben az időben azzal az elterjedt technikával találkozunk, hogy szilárd hadrendben az esetek többségében végzetes csapást törekedtek az ellenségre mérni. Hadrendjük az alábbi öt elemből állt:

1. a centrum első sora;
2. a centrum második sora;
3. a tartalék (a hátvéd), rendszerint két csoportból áll, bármelyik szárny mögött elhelyezve;
4. a szárnyakat biztosító csapatok, amelyek harci feladata szintén a védelem és az ellenség bekerítése;
5. a távoli védelem és fedezet csapatai, amelyek harci feladata szintén a védelem és az ellenség bekerítése. (Azaz előőrs, centrum, jobb és bal szárnyak, utóvéd) Amennyiben az *alán* gyalogság kisebbségben volt, csak a centrum második vonalában vagy a kiegészítő tartalékként hátul a két lovassági vonal mögött volt elhelyezve.

Fontos a fő taktikai doktrína változásáról is szólnunk: ha korábban az ellenség seregének a kettészelésére történt egy hadmozdulat, szétszórni azt és külön-külön megsemmisíteni, akkor

most az *alánok* mindkét fegyvernem koordinált együttműködésével igyekeznek bekeríteni azokat (a gyalogságot a lovasság segédcsapataként használva).

További fejlődött a cselvetés művészete, különösen a szűk hegyszorosokban és az átjáró utakon. Sapuh Bagratuni (IX. sz.) írja az arabok *Alániába* való betöréséről: «át akart (Ahmad hadvezér, bagdadi kalifa – A. Sz.) vonulni a kapun, és átkelne vele hetvenezer harcos is. Az *alánok* ezt megtudván, hadat gyűjtöttek, elreteszelték a szoroson keresztül vezető utat, feltartóztatva őket a szűk helyen, hozzákezdtek könyörtelenül mészárolni azokat. Az ütközet szörnyű csapásaként Ahmad és Mszlim perzsa hadvezérek leestek a lovaikról. A Kaukázuson mintegy kétszáz emberrel átkelve, menekülve futottak Derbentig. Így a tacsik (arab – A. Sz.) seregek megsemmisültek az *alán* hadak által és a tacsikok megszállás nélkül tértek vissza». Ezzel kapcsolatban meg rá kell mutatnunk az *alánoknak* arra a törekvésére, hogy a betolakodó arabokkal a határ menti zónában ütközzenek meg, ahol egy sor előnnyel bírtak. Egy hasonló hadjáratról tudósítanak a grúz krónikák is. Buga hadvezér, bagdadi kalifa 851. esztendőben a Kaukázusba történő inváziójáról van szó: «A *hegylakók* egészen megörültek és feláldozták a túszaikat, az isten segített nekik: vastag hótakaró esett. A *hegylakók* elreteszelték a szaracénok útját. Az Úr győzelmet adott nekik: nagy számú szaracén elesett, sok lovuk attól múlt ki, hogy álmosító-mérgező növényt evett».

Érdeklődésünkre tarthat számot a IX–X. században élt örmény szerző, Foma Arcruni írása Buga arab hadvezér és a *canarok* seregei közötti pozíciós ütközetről (valószínűleg az egyik *alán* törzsről esik szó, amennyiben a *canarok* az örmény források szerint a *Darjal-kapu* környékére lokalizálhatók): «A *canarokkal* harcra kezdve (az arab csapatok Buga parancsnoksága alatt – A. Sz.) körbevették a hegyalját, s mintegy a vihartól üldözött egymásra toluó hullámokban törtek felfelé... A szétvert *canár* királyi csapatokat visszatértek a táborukba, visszatértek a táborukba a *hegylakók* is... Végül is, elhatározták, hogy ismét elkezdik az ütközetet; sáncot emeltek, erődítéseket, amelyekben letelepedte. Kilenc napot töltöttek ott, az arabok tizenkilencszer léptek velük csatába és szenvedtek vereséget, a *canár* királyi csapatok megsemmisítették és megfékeztek őket. Nevetségessé válva, megszállás nélkül, meggyalázva és megverten tértek haza».

Amennyiben éppen a VII–IX. évszázadot tartják az *alánoknál* annak az időszaknak, amikor a legszélesebb fejlődését érte el a földi erődítmények készítése, valószínűleg ehhez tartoznak a veremcsapdák is, amelyek a Nart eposzból annyira ismeretesek. A csapda mély verem volt, felülről gyeppel borítva, amelybe akár egy lovas is belepottyanhatott; a beleesőt pedig fentről megkövezték és földdel szórták be. A földből készült mezei erődítésnek egy másik formáját az eposz említi, ezek speciális sáncok – az elrejtőzés számára, gödörrel, amely a ló és lovasa számára van kiásva. Az eposz alapján ezek cselvetésre szolgáltak a sztyeppén, ahol nem volt lehetséges a hely sajátosságait az elrejtőzködéshez felhasználni az ellenség ellen való hirtelen rajtaütéshez. Megemlítik azokat a sáncokat is, amelyeket az erődítmények megszállásakor használtak, amikor a támadók ezek fedezékéből lötték az ellenfelet.

Alánia virágkora (X–XII. sz.)

Ezt a korszak a nagyobb katonai konfliktusok nélküli stabil külpolitikai körülményekkel jellemezhető. Az *alán* hadseregek a közös hadjáratokban egyenjogú szövetségesekként (leggyakrabban a grúzok által) voltak meghíva. Az utóbbiak struktúráját jól írják le a XII. századi grúz történészek; amikor Basili közli, hogy «a határ mentiek ha elfoglalásra való létesítményt vagy erődöt találtak, vagy amelyet a türkmének megközelítettek, vagy lerombolható várost, vagy feldúlható országot, jelentették, és ő (Tamara királynő – A. Sz.) megsemmisítette a létesítményt és tanulmányozta. Ha megérte, hogy sereget toborozzon, megparancsolta Zaharijnak és Ivánnak (a hadügymisztereknek – A. Sz.), és azok összegyűjtötték a hadsereget, maga Dávid király (David-Szoszlan – A. Sz.) pedig elindult az

élükön, és sehonnan sem tért vissza győzelem nélkül». A kisebb hadjáratok, amelyek célja a szomszédos ország kifosztása volt, (ami a feudalizmus korszakában minden állam funkciójaként jelentkezett) a határ menti területek uralkodói vezetésével zajlottak. Következésképpen a stratégia terén az *alánok* (úgymond) önállóságot kaptak, amennyiben a katonai csapatokat nekik kellett vezetniük, már nem alkalmazkodtak az erősebb szövetséges stratégiájához.

Az adott időszak taktikájának jellemzője a gyalogság presztizsének megnövekedése volt. Sőt a professzionális katonák körében is – az terjed, hogy a zsoldosok elkezdik becsülni a gyalogos párviadalt, amint ez Nikifor Vrienios (976–1087) elbeszéléséből is tükröződik, ahol az *alán* katona «zsoldban», Arabat, «meghívta Haszharisz nevű (szintén *alán* – A. Sz.) bajtársát, Alekszej Komnin vazallusát, hogy vele együtt szálljon le a lóról és kopjával mérjenek csapást az ellenségre».

De azért a döntő lovassági kopjás csapás jelentősége továbbra is megmaradt, amit a grúz krónikák szintén megőriztek: «Amikor Dávid (David-Szoszlan – A. Sz.) és a serege meggyőződött az ellenség elhatározásának a szilárdságáról, akkor fegyvert kértek és lóra ültek, a kezükbe kopját fogtak. Már az első támadással mint a mennydörgés rontottak rájuk és mértek rájuk csapást».

Az *alán* fegyverzetnek a további könnyítése ebben az időszakban azzal a következménnyel járt, hogy az európai keresztes lovagok nehéz lovasságával megütközve az *alánok* erőtlenségük mutatkoztak. 1108-ban az Epiroszi ütközetben (Kelet-Albánia) a lovasság Roszmik vezérlete alatt a bizánci hadsereg állományában a Tarenti Boemundus lovag ellen harcolva a kereszteseket rohamozta, de nem tudott ártani nekik sem a nyilaival sem a kézitusában. Hasonlóképpen végződtek a későbbi összeütközések is a keresztesekkel, ahogyan ez a Filippoliszi csatában 1189-ben történt, amikor az *alán* csapatot szétverték.

Ami a hadrendet illeti, a XI–XII. századi grúz krónikák, amelyek nem álltak a rendelkezésünkre, de amelyekre hivatkozva Z. Csicsinadze közli, hogy az *oszétek* – *alánok* «... kitűnő katonák, mesterien bánnak a fegyverekkel, egységesek a harcban, segítenek egymásnak, jól tudják az erőiket csoportosítani a küzdelem idejére, amit az araboktól tanultak el». Ily módon az *alán* hadrend ebben az időszakban hasonló az írásos forrásokból jól ismert arabhoz: Az ellenség közelében az arab előrs lovassága harcba kezd, fokozatosan hátrálva a saját főerői felé; ezalatt csatasorba áll a nehéz gyalogság, fél térdre ereszkedik, pajzsokkal védi magát az ellenség nyilai és dárdái ellen, hosszú kopjáikat a földbe szúrták és a közeledő ellenség felé irányították; az íjászok elhelyezkedtek a nehéz gyalogság mögött, amelynek a feje fölött szórják a nyilakat a közeledő ellenségre. Az arabok hadrendje az arcvonalaiban és mélységében is tagolt volt. Mindegyik vonal öt serengből épült fel. Ezeknek allegorikus elnevezésük volt: az első – «a kutyacsaholás reggelének» nevezték – lovasok szétszórt alakzata volt; a második – «a segítség napja» és a harmadik – «a megrendülés estje» – a főerőt képezték, lovasokból álló oszlopok vagy gyalogos falanxok, saktáblaszerűen felállítva; a negyedik vonalban – közös tartalékként – a kíséret válogatott csapatai, amelyek a főzászlót őrizték. A közös tartalék csak végszükség esetén lépett harcba. Hátról és a szárnyakról a hadrendjük sebezhető volt, de a magas manőverező képességük biztosította az erők megfelelő átcsoportosítását. A harcot az első vonal kezdte, amely igyekezett szétzilálni és tönkretenni az ellenség erejét. Azután a második vonal támogatta őt. A főerők előnyben részesítették a védelmi harcot, amely során a könnyűlovasságra és a gyalogságra támaszkodtak. Rendszerint igyekeztek bekeríteni az ellenfél hadrendjének a szárnyait. Amikor az utóbbi megtört általános támadásba mentek át, azután a teljes megsemmisítésig üldözték (a lovassággal) azt.

Folytatódott az előző korszak úgynevezett bizánci felépítésű hadrendjének a megőrzése, amely egészen a XVIII. századig széles elterjedtségnek örvendett Grúziában és Oroszországban. A hadrend «előhadból» állt, amelyet a «fősereg» követett, a szélek pedig «jobb kézből» (vagy «jobbszárnyból») és «bal kézből» (vagy «balszárnyból») épültek fel.

Folytatódott az olyan fogásoknak a hagyománya is, amelyek jellemzőek voltak a sztyeppei népek számára, mint a harc nyílzáporral történő megkezdése, vagy a szekérvárak építése. Anna Komnéné így ír ezekről: «A *szkíták* (adott esetben feltételezhetően a pecsenegekről van szó – A. Sz.) szintén csatarendbe álltak – hiszen született művészei a harcnak és a hadrendbe állásnak – csapdát készítettek, a taktika minden szabályainak megfelelően «rendezték» a soraikat, mintegy bástyákkal kerítették be fedett szekerekkel a seregüket, azután pedig osztagonként az uralkodó ellen vonultak és elkezdték távolról nyilazni a harcosainkat».

Az *alánok* törvetéséről emlékezik Konstantin Porphyrogenetos (919–959.), aki közli, hogy a *Alánia* ekszusziokrátora (uralkodója), a kazárokkal való feszült helyzetben csapdát állított nekik az úton és megtámadta őket. Az éjszaka sötétjében történő támadások elterjedtségéről tanúskodnak Nizami Gandzsavi (1141–1209) azerbajdzsani költő «Iszkandar-náme» c. eposzának sorai: «az *alánok* és arkok éjjeli támadásaitól, mint a tomboló vihartól az egész ország megsemmisült».

A mongol időszak (XIII–XV. sz.)

Ezt a periódust az Észak-Kaukázusban a mongol-tatár horda uralma jellemzi, amely az *alán* hadművészetre is hatást gyakorolt. A legjelentősebb változást a stratégia szenvedte el. 1222-ben a Szubedej-bagatur és Dzsebe-Nojon által vezetett mongol expedíciós seregtestekkel való első összecsapások idején az *alánok* még az előző időszak stratégiai koncepcióját használták: mégpedig: szövetségeseiknek (kipcsakoknak) és a saját erőiknek egy határ menti megerősített ponton egy döntő ütközethez való összevonásával nem engedni be az ellenséget az ország fontos területére. Azonban ez a mongolokkal szemben hatástalannak bizonyult, akik ügyesen kihasználták a szövetségesek közötti ellentéteket, sikerült elérniük az *alán-kipcsak* szövetség széthullását és egyenként megsemmisíteni a volt fegyvertársakat. Valószínű, hogy ehhez a vereséghez a központi hatalom *Alániában* való hanyatlása és a feudális szétdaraboltság is hozzájárult, amelyet 1235-ben Julianus katolikus szerzetes ír le.

A hasonló belpolitikai körülmények eredményezték, hogy 1235-ben az összmongol kurultajban «határozat született arról, hogy a győzedelmes kardot az orosz és az *ászi* vezérek feje ellen kell fordítani». *Alánia* már nem volt képes komolyabb ellenállást szervezni. *Alániának* az 1238 őszen kezdődő tatár-mongol meghódítását megkönnyítette, hogy minden *alán* hercegség csak a saját haderejével tudott védekezni. Az 1238 szeptemberétől 1239 szeptemberéig tartó hadjárat során a mongolok ragyogóan alkalmazták a kedvenc stratégiájukat: dezorganizálták a védelmet, csapást mértek az ország létfontosságú központjára, megsemmisítették a hatalom szerveit és a legerősebb katonai egységeket. A hódítók főerői *Alánia* fővárosának, Magasznak a megszállására indultak, amely elestével véglegesen eldőlt a háború kimenetele a mongolok javára.

A mongolok 1238–1239-es hadjárata eredményeképpen *Alánia* síksági területe teljes alárendeltségbe került. Az itteni partizánharc kísérletei nem jártak sikerrel. Így, amikor Rasid-ad-Din és Dzsudzsan a kipcsak Bacsman és az *ászi* Kacsir-ukule emírek csapatáról beszél, amely a «kardtól» megmenekültek és a földönfutók csoportjaiból állt össze. «Minden oldalról felbukkanhatott, ha valamit meg akart szerezni, a garázdálkodása napról-napra növekedett. Állandó tartózkodási helye nem volt, és ezért a mongol sereg nem tudta elfogni, elrejtőzött az Itil erdeiben». Csak a lovasok mellett 200 hajóból és 20 ezer emberből álló speciális megtorló csapat bevetésével tudták az ellenállókát szétverni, és a vezéreiket kivégezni.

A hódítók elleni ellenállás központjává a hegyek váltak, ahová *Alánia* szabadságszerető lakossága összegyűlt. 1246-ban Plano Carpini a mongoloknak bátran ellenálló országot bemutatva és «az eddig meg nem hódoltakat» az olyan országok sorában, mint «Nagy-India, az *alánok* bizonyos vidéke, a kínaiak némely vidéke, Mangia, a szaksziniak...», említi. A

hegyek a mongolok számára megközelíthetetlen természetes erődökké váltak, ahol a lovasságuk minden előnyét elvesztette, rendszerint nem is kockáztatták meg a hegyekbe való felmerészkedést. Amint 1235-ben Guillaume de Rubrouck írta: «Az *alánok* a hegyek között még mindig ellenállnak, ezért Szartach (Batu fia – A. Sz.) minden tíz emberéből kettőnek a völgytorok őrizetére kellett jönnie, nehogy amazok a hegyekből kijöve, megdézsmálják állataikat a síkságon». Innen kínálkozik az *alánok* számára a spontán partizánháború alkalmazásának a módszere, amelyet F. H. Gutnov mint abrekizmust (abrek – kaukázusi partizán a XIX. sz. elején – K.J.B.) – tárgyal, az ellenállásnak azt a formáját, amikor a harcoló úgy áll bosszút az ellenségen, hogy nincs elegendő ereje annak a megsemmisítésére. Ilyen gyorsan mozgó csapatok ténykedését írta le Rubrouck: «Ugyanis orosz, magyar és *alán* rabszolgáik, akik szép számmal élnek közöttük, összeállnak húszan vagy harmincan; éj idején megszöknek, íjat és tegez is viselve, s aki csak útjukba akad a sötétben, azt megölik. Nappal elrejtőznek,...».

Az aranyhordásoknak a Hulagidákkal való csaknem száz éves háborúja időszakában *Alánia* területe a megfeszített háborújuk arénájává vált, amelyben az *alánok* egyik része az előző, a másik része pedig a másik oldalt támogatta. 1395-ben Tamerlán hadjáratot kezdett az Észak-Kaukázusba, ahol a Terek partján április 15-én közötté és az Arany Horda kánja, Toktamis között, akinek az oldalán az *alánok* is csatáztak, döntő ütközet zajlott le. Az Arany Horda hadserege megsemmisítő vereséget szenvedett, amely végül az uralmuk megalapozójává vált az Észak-Kaukázusban. A kiszolgáltatott kaukázusi népek (első sorban a grúzok és az *alánok* koalíciót szerveztek Kartli királya VII. György vezetésével a hódítók visszaverésére, de 1396-ban a döntő ütközetben nem jártak szerencsével. Ezután, amint a grúz krónikák tudósítanak róla: «A grúzok és szövetségeseik a hegyekben és a megerősített várakban találtak menedékre». 1400-ban megkezdődött az *Alániába* való benyomulás. A hódítók feltartóztatására a Darjal-szorosban vállalkoztak, az erre legalkalmasabb helyen, «(Tamerlán – A. Sz.) hadserege nagy veszteséget szenvedett a hegylakók váratlanul megjelenő osztagaitól» és kénytelen volt visszakozni. Tamerlán hadserege bekerítésre vonult a Derbentikapun keresztül és a síkságról zúdult az *alánokra*. Mint a mongol hódítás első korszakában, az *alánok* a «mindenki egyedül magáért» elvhez igyekeztek ragaszkodni, megbújva a megközelíthetetlen magashegyi váraikban és erődítményeikben, azonban Tamerlán, eltérően a mongoloktól, a hadserege kötelékében úgynevezett «hegyi gyalogságot» is tartott, és ostrommal vette be ezeket az erődítményeket, egyiket a másik után. A sziklaváraknak az egyik gyenge pontja az volt, hogy az aktív ostrom során könnyen maguknak a védőiknek váltak a kelepcéjévé, ezért gyakorlatilag nagyon rövid időn belül megsemmisítették *Alánia* fegyverforgató lakosságát és eltörölték az államiság maradványait.

A taktikáról szólván, meg kell említenünk, hogy ennek az időszaknak a forrásai tudósítanak az *alán* seregeknek a védelmi tevékenységéről, amit ennek a korszaknak a valóságos helyzete is tükröz: néhány évszázadig kénytelen voltak a megszállók ellen szüntelenül harcot folytatni. Ezzel a katonai szervezettel kapcsolatban olyan változásokat kellett elszenvedni, mint a fegyveres erők létszámának ugrásszerű megnövekedése, amely magába foglalta a fegyverforgató lakosságot, és a gyalogság, mint fő fegyvernem szerepének az emelkedését. Már az *alánoknak* a mongolokkal való első összecsapása is figyelemre méltó 1222-ben, amelyiket például azonosan írja le Ibn-al-Aszir (1160–1318) és Rasid-ad-Din (1247–1318). Ibn-al-Aszirnak egy kevésbé ismert fordításában kissé másképpen hangzik: a mongolok bőkezűen megajándékozták az *alánok* szövetségeseit, «miután a kipcakok elhagyták az *alánok* városát: a tatárok rájuk támadtak, sokat megölték közülük... » Az ütközet nem a nyílt helyen való összetűzésként, hanem egy városra támaszkodó védelmi harcként folyik. Nem az erődítmény ostromáról van szó, hanem az *alán* hadsereggel való összecsapásról, amelynek a falai alatt az felsorakozott. Hasonló taktikát alkalmaztak, amikor a védők saját erejükben bízván, aktív védelmet kívánnak folytatni. Kudarc esetén

visszavonulnak az erődítménybe, amiről a «Zsamtaagmcereli» c. összeállítás névtelen szerzője tudósít, aki a XIV. sz. kezdetének az eseményeit beszéli el: «... Beka (grúz herceg – A. Sz.) nagy hadsereggel érkezett, Bagatar pedig (*alán* hadvezér – A. Sz.) kijövén az erődből, találkozott Beka előhadával, elkeseredett küzdelem keletkezett. Az ütközet elején Bagatar elmenekült az ütközetből, és bezárkózott az erődítménybe. Megérkezett Beka, és elfoglalta az erődítményt».

A mongol korszakban az *alánok* a városok védelmének a művészetében érik el a legnagyobb sikereiket. Amint a történelemírók megjegyzik, hogy a tatárok–mongolok által meghódított összes kelet-európai város közül csupán Kievet és az *alán* Magaszt említik a kínai krónikák. Abulfelda (1273–1331), megjegyezve, hogy a «az *alánok* fő erődítménye egyike világ legjobban megerősített helyeinek», írta, hogy a mongolok «a falai alatt erős ellenállással találkoztak, csak ravaszsággal és hosszas ostrom után tudták oda behatolni». Planoi Carpini 1246-ban közölte, hogy «mostanában szálltak meg, mintegy tizenkét év múlva az *alán* földön egy hegyet, amely bátran ellenállt és sok tatár és főrend lelte a halálát alatta».

A mongolok hatására ment végbe az ostrom művészetének tökéletesedése, amely lehetővé tette az *alánoknak*, hogy a XIII. század végén néhány évtizedig megszállva tartsák Grúzia erődítményeinek egyikét, Gori várát. A «Zsamtaagmcereli» XIV. századi grúz krónika névtelen összeállítója így írja le ezt az eseményt: «... az *oszétek* elkezdtek kárt okozni, öldökölni, fosztogatni és pusztítani kezdték Kartlit, elpusztították Gorit és elfoglalták azt. Akkor minden grúz a kartli erisztava fia Bega köré gyülekezett – Amada is megérkezett Gorihoz a hegyekből. Rövid csatározások kezdődtek. Sok *oszéteket* és grúzot öltek meg a városban. Amikor nehézvé vált az *oszétek* számára, a várból kötéllel leengedtek egy embert és elküldték a Muhraniban lévő tatárokhoz, hogy segítsenek békét kötni velük». Csak V. Fényes György királysága alatt (1314–1346) sikerül a grúzoknak visszatérniük Goriba.

Ebben az időszakban az ostromhoz való fő fegyver az íj volt. Az ostrom előtt intenzív lövöldözés hatására az egyik ellenség úgy elgyengült, hogy már nem volt képes a kézitusára. Ebben a vonatkozásban figyelemre méltó az «Az erisztavák emlékezete» (XV. sz. eleje) c. mű egyik részlete, amely a kszani erisztava, Virsel hadjáratáról szól a Mnaj-ból való *alánok*–*oszétek* ellen: «... délben felvonultunk a mnajiak erődje ellen. És kegyetlen ütközet zajlott, mert ezek az emberek ügyes harcosok voltak, bátrak és vitézek, és talpig vértben. Mint a szapora eső, olyan sűrűn nyilaztunk, a kövek jégesőként kopogtak, és megszámlálhatatlan mennyiségű volt a legördülő kő is. Az országuk sok vezetőjét és vitézét megöltük: Szingut, Paredzsant, Amszadsant, Bagatart és még sok mást... Akkor betörték a kapukat, foglyul ejtettük az összes harcolót, és elvezettek az erisztavához».

Alánia hegyei között a XIV–XV. században a lakótorony rendszer létrehozása után az állat- és fogolyszerzés céljából indított hadjáratokat, az inváziók többségét, valamint a belviszályok harcait a kis létszámú csapatok hirtelen csapásai, a parasztok összefogdosására szolgáló, váratlan rajtaütések jellemezték. Ha a váratlan támadás nem hozta meg a szükséges eredményt, a katonai osztag az adott csekély létszámú helyőrséggel rendelkező kicsi település, sőt a katonai erővel rendelkező hasonló erősségek láncolatának a feladására kényszerülhetett, amint ez a folklór alkotásaiból is ismert. De a nagyobb lakótoronyoknak, amelyek változatos és erős védelmi berendezéssel valamint jelentős létszámú fegyverképes lakossággal rendelkeztek, váratlan megtámadása és elfoglalása bonyolult volt. Ugyanakkor, a lakótoronyok elfoglalását komolyan korlátozta az egyedül álló bástyák ostroma fő módjainak alkalmazása, a bástyák fölégetése vagy a sarokkövek kiütése segítségével való «ledöntés» (a sarkok aláásása).

3. Lakótorony

Ami a nyílt terepen való harcot jelenti éppúgy, mint a szomszédos Grúziában, folytatódott az előző időszak hadrendjének a megőrzése. Így a sereg három részes felépítése, amikor a főerők élükön a királlyal a középpontban helyezkednek el, a szárnyakon a vazallusok csapatai foglalnak helyet, etnikai jelvényeik szerint elhelyezkedve, amint a késő-középkori «Hósköltemény Alguzról» c. műben leírták. Amint az *oszet* néprajzi anyagok is tanúsítják, a harcot az ifjúság kezdte, azonban a csatában való fő szerepe, amint a Nart eposz is megerősíti, a visszahúzódó ellenség üldözése volt. A nart ifjúságnak az ellenség visszaverése céljából történt harcrendi felépítéséről is a Nart eposz emlékezik meg.

A néprajzi anyagok jól írják le a hadjáratok harcrendjét, amely az életkor szerinti elven alapult. Így a 6–10 harcost számláló csapat két sorból épült fel, egymás mögött, ahol a vezető háta mögötti első sor csökkenő életkor szerint helyezkedett el, tőle balra pedig a fegyverhordozókkal kezdve, akik a vezér bal keze felől az első sorban foglaltak helyet – a vele egykorúak. A harcrendi felépítés ilyen elve lehetőséget adott arra, hogy egyenlően osszák szét a hadoszlopban a tapasztalt és a fiatal harcosokat. A hátvédben középkorú harcosok voltak találhatóak, eléggé tapasztaltak, az ifjúság pedig eloszlott az oszlopban és tőlük jobbra segéderőként szolgált az idősebb harcosok számára a harcrendben. A nagyobb létszámú oszlop másképpen épült fel, amennyiben minden tagja számára szükséges volt, hogy hallható legyen a vezér hangja, amit csak kompakt sorok esetén lehetséges. «A tizenegy embernél nagyobb csoport egyesével, hármásával, négyesével, agdau figyelembe vételével ezeknek a csoportoknak a belsejében: minden sorban kellett hogy legyen idős és fiatal». Ily módon a felépítés fő eszméje az olyan harcrend elérése volt, amelyben haránt irányú sornak megvolt az első idős, második idős katonája és a fegyverhordozója. A hadvezér mögött a harcosok minden sora megegyezett ezzel a felállással, az első szinten idősebb harcosokat tartalmazott, azután jött az idősebbek második sora, ha a rend három vagy több sorból állt, akkor a vezér mögött a parancsnoki sor helyezkedett el. Minden konkrét esetben, amikor az oszlop valamilyen ok miatt szétesett, akkor azok közülük, akik nem széledtek szét egészen, megőrizték a hierarchiát és az irányíthatóságukat.

Ebben az időszakban elterjedten működtek a partizánharc olyan formái, mint a mozgékony az állandó tartózkodási hellyel nem rendelkező csapatok rajtaütései (Bacsman és Kacsir-ukule csapata), az ellenség seregére irányuló váratlan éjjeli támadások, a terrorcselekmények, a keskeny szorosokban való csapdaállítás.

A harc megkezdése ebben az időben nem változott, amint ezt az etnográfiai anyagok alapján megítélhetjük, sűrű nyilazással kezdődött, amely után a lovasság rohama következett: «a hegyi lovasság... megdühödve vetette magát az ellenségre, minden harcos jobbában kivont karddal, baljában a ló kantárszárát tartva, fogai között a tör markolatát szorongatva ... jellegzetes kurjongatással kísérve».

A hegyes helyeken folyó harc során előnyben részesítették a gyalogságot, amint ez a grúz krónikákban is olvasható, amelyek a XIII. évszázad végének az eseményeit írják meg: «Nagyrészt a tatárok pusztultak, úgyhogy a mtiulok (Hegylakók) nagy kárt okoztak nekik; akik gyorslábúak voltak és a lovas nem tudott velük megívni. Ezért azok a gyalogosok harcoltak a tatárokkal, akiket Iván Sansa fia és az oszétek támogattak, akik Goriban állomásoznak».

Az ellenséges sereg centrumának az ellene intézett ék alakú rohammal való szétszórási módja az *oszét* néprajzban őrződött meg. Az ék a legtapasztaltabb harcosokból formálódott, élükön a csapat vezére állt. Rendszerint ebben a csoportban volt található a zászló is. Ennek a csoportnak az elnevezései között a taktikai szerepére utaló is van – «a harc kettéosztója». Ez a csoport a vezetőjével az élen hajtotta végre az ellenség centrumának a legyőzését és szétválasztását, ami után az ifjúságra bízta a harc befejezését.

Nagyon érdekes taktikai fogás volt a bekerítésből való kitörés, amelyet az *oszét* etnográfiaiak is megőrkítettek a számunkra. A bekerítésbe esett lovasok körben galoppba bocsátották a lovaikat, és ritkították az ellenség sorait (a körfűrész elve alapján). Néha az ilyen kör belsejében egy másikat is képeztek, amelyben a forgás ellentétes irányú volt. Ennek a célja a külső sor által egyelni az ellenséget. A hasonló manőver számára a lovakat már csikókorukban elkezdték trenírozni (Az információkat G. B. Kanteevtől kaptuk, Bád falu, 1997. év). A hasonló taktikát használták a mongolok is «tánc» néven, ezért nem kizárt a valószínűsége, hogy az *alánok* tőlük vették át ezt a módszert. Sigismund Gerberstein (XVI. sz.) így ír erről: «Amikor (a mongoloknak – A. Sz.) nyílt terepen kellett csatázniuk, az ellenség pedig nyíllövésnyi távolságra állt tőlük, akkor nem sorban léptek be az ütközetbe, hanem behajlították a sereget, kört képeztek, hogy minél biztosabban és kényelmesebben tudják nyilazni az ellenséget. Eközben a (körbe) belépők és a távozók csodálatos rendet tartottak». Érdekes megjegyezni, hogy az *oszét* mesékben az ellenség rejtett megközelítésének kúszással való módja is létezik.

IRODALOM

1. ARRIAN. Taktika protiv alanov.//Bahrah B. Sz. Alany na Zapade. M., 1993.
2. VANEV Z. N. Istoričeskie izvestiâ ob alanah-osah.// Izbrannye raboty po istorii osetinskogo naroda. Chinvali, 1989
3. GAJ K. Izvestiâ drevnih grečeskih i rimskih pisatelej o Kavkaze. Cs. 1//SzMOMPK. Tiflis, vyp. IV, 1884.
4. LATISEV V. V. Izvestiâ drevnih pisatelej o Skifii i Kavkaze.//VDI, 1947, №1–4; 1948, №1–4; 1949, №1–4, 1950, №4.
5. LATISEV V. V. Izvestiâ drevnih pisatelej o Skifii i Kavkaze. T. 1–2, SzPb., 1992–1993.
6. MROVELI L. Žizn' kartlijskih carej./Per. G.B. Culaâ. M., 1979.
7. Narty Kaddžyta. B 5t. T.1, Ordžonikidze, 1989.
8. Narty. Osetinskij geroičeskij èpos. V 3t., M., 1989–91.
9. Skazaniâ o nartah. Osetinskij èpos. M., 1978.
10. BAHRAH B. Sz. Alany na Zapade. M., 1993.
11. DJUPJUN P. È., DJUPJUN T.H. Vsemirnaâ istoriâ vojn. V 4t. T.1, SzPb–L., 1997.
12. Istoriâ vojn. sost. Golovkova H. H., Egorov A. A., Podol'nikov V. P., Rostov-na-Donu, M., 1997.

13. KUZNECOV V. A. Očerki istorii alan, Vladikavkaz, 1992.
14. PEREVALOV Sz. M. Voennoe delo u alanov II. v. n. è. (po traktatam Flavii Arriana "Dispoziciã protiv alanov" i "Taktika").// Istoriko-arheologièrdkij al'manah, vyp. 3, Armavir. M., 1997.
15. RAZIN E. A. Istoriiã voennogo iskusstva. V 3t., M., 1994.
16. TARAS A. E. Boeva mašina. Mn., 1997.
17. TARATORIN V. V. Istoriiã boevogo fehtovaniã. Mn., 1998.
18. TUALLAGOV A. A. Vliãnie sarmato-alan na voennoe delo v gorodah Severnogo Prièernomor'ã. Vladikavkaz, 1993.
19. HAZANOV A. M. Očerki voennogo dela sarmatov. M., 1971.
20. Adygi, balkarcy i karaèaevcy v izvestiãh evropejskijh avtorov./Sos., vved. i kom. V. K. Gardanova. Nal'èik: El'brus, 1974. –636 s.
21. Armãnskie istoèniki ob alanah. / Sost, R. A. Gabrielãn. Vyp. 1-3. AN ASSR. Centr nauè. informac. po obšestv. naukam. Erevan, 1985. ser. 1 №3 (45). Vyp. 1.–1985.-64s.; ser. 2 №4 (46). Vyp.2.–1985.–56s.; ser. 3. №4 (50). Vyp.3.–1985.–47s.
22. BAHRAH Bernard C. Alany na Zapade. M.: ARD, 1993.–191s.
23. VANEEV Z. H. Istoriièskie izvestiã ob alanah-osah. // Izbrannye raboty po istorii osetinskogo naroda. Chinvali: Iriston, 1989. C. 6–12.
24. VINOGRADOV V. B., Èahnev D. Ju. Nekotorye tradicii voennogo iskusstva vajnahov v srednevekov'e. // SÈ, 1984, №1. S.98–110.
25. GAGLOJTI Ju. S. Alany i voprosy ètnogeneza osetin. Tbilisi: Mecniereba, 1966.–256s.
26. GRICKOV V. V. Rusy i Kavkaz. // Alany i Kavkaz. Alanica II. Vladikavkaz–Chinval: Ir, 1992. C.98–127.
27. GUTNOV F. H. Srednevekovã Osetiã. Vladikavkaz. Ir, 1993.–229s.
28. DŽANAŠVILI M. Izvestiã gruzinskih letopisej i istorikov o Severnom Kavkaze i Rossii. Opisanie osetin Dzurdzuketii, Didoètii, Tušetii, Alanii i Džidžiketii//SMOMPK. Byp. 22, 1897. Otdel 1. S.1–90.
29. DJUPJUN P. È., DJUPJUN T.H. Vsemirnaã istoriiã vojn. V 4 t. SPb.–M.: Poligon-AST, 1997.T.1–938s.
30. IVANČIK A. I. Voiny-psy. Mužskie sojuzy i skifskie vtorženiã v Perednjuju Aziju. // SÈ, 1985, №5.
31. Istoriiã boevih iskusstv /Pod. ped. G. K. Panèenko V. 4 t. M.: Olimp, 1996.–T. I.–480s.; 1996–T. II.–464s., 1997.–T.III.–512s.; 1997.–T.IV.–512s.
32. Istoriiã vojn. / Sost. Golovkova N. N. T.1), Egorov A. A. (t. 2); Podol'nikov V. P. (t. 3). Rostov-na Donu–Moskva: Feniks, 1997. T.1.–736s.; T.2.–704s.; T.3.–672s.
33. Istoriiã Osetii v dokumentah i materialah (s drevnih vremen do konca XVII. v. v.). /Sost. G. D. Togošvili, I. N. Chovrevob. T.1. Stalinir: Gosizdat, 1962.–365s.
34. KAMINSKIJ V. N. Voennoe delo alan Severnogo Kavkaza. // Drevnosti Kubani i Èernomor'ã. Krasnodar: Skifskaã galereã, 1993. S. 90–114.
35. KARPINI Plano. – Džovanni del' Plano Karpini. Istoriiã mongolov; Gil'om de Rubruk. Putešestvie v vostoènye strany, Kniga Marko Polo. M.: Mysl', 1997.–461s.
36. KOMNINAAnna. Aleksiaða. / Vstup. st., per., Kommentarij Â. N. Ljubarskogo. M.: Nauka, 1965.–688s.
37. KONSTANTIN Bagrãnorodnyj. Ob upravlenii imperiej. / Per.– G. G. Litavrina. M.: Nauka, 1991.–496s.
38. KUZNECOV V. A. Očerki istorii alan. 2-oe izdanie. Vladikavkaz: Ir, 1992.–392s.
39. LATISEV V. V. Izvestiã drevnih pisatelej o Skifii i Kavkaze. // VDI, 1947, №1–4; 1948, №1– 4; 1949, №1–4; 1950, № 4.
40. Materialy po istoriji Azerbajdžana iz Tarih-al-Kamil' (Polnogo svoda istoènikov) Ibn-al-Asira. / Per. P. Žuze. Baku, 1940.
41. MERING F. Očerki po istorii vojny i voennogo iskusstva. M.: Gos. voennoe id-bo narkomata oborony SSSR, 1938.–544s.
42. MROVELI Leonti. Žizn' kartijskijh carej. / Perevod G. V. Culaja. M.: Nauka, 1979.–104s.
43. Narty Kaddžyta. V 5 t. T. 1. – Ordžonikidze, "IR", 1989.–496s.
44. Narty. Osetinskij geroièskij èpos. M.: Glavnã red. Vost. literatury. 1990. T.I.–432c., T.II.–1989.–494c., T.III.–1991.–176s.
45. Osetinskie narodnye skazki. / Sost. Bãzyrov A. H. Chinvali: Iriston, 1971.–314s.
46. Pamãtnik èristavov. / Perevod issledovanie i primeèaniã S. S. Kakabadze. Tbilisi: Mecniereba, 1979.–56s.
47. PROKOPIJ iz Kecarii. Vojna s gotami. / Per. S. P. Kondrat'eva, M.: AN SSSR. Institut istorii, 1950.–513s.
48. Poèma ob Alguze. M. Mysl', 1993.–240s.
49. PROZITELEV G. N. Kavkazkoe oružie (oružie kavkazkijh gorcev). Stavropol'. 1916.–48s.
50. RAZIN E. A. Istoriiã voennogo iskusstva. V 3t. M.: Poligon, 1994. T.1.–560s., T.2.–653s., T.3.–723s.
51. SANAKOEV M. P. Nekotorye voprosy istoènikovedeniã istorii osetinskogo naroda. Chinvali: Iryston, 1979.–128s.
52. Skazaniã o nartah. Osetinskij èpos. M.: Sovetskaã Rossiã, 1978.–512s.
53. TARATORIN V. V. Konnica na vojne (istoriiã kavalerii s drevnejših vremen do èpohi napoleonovskijh vojn). Mn.: Harvest, 1999.–432s.

54. TARATORIN V. V. Istorii boevogo fehtovaniâ. Mn.: Harvest, 1998.–384s.
55. TOTOŠVILI G. D. Soslan-David. Vladikavkaz: IR, 1990.–144s.
56. TIZENGAUZEN V. G. Sbornik materialov, odnosâvsihsâ k istorii Zolotoj Ordy. T. I. SPb., 1884.? T. II., M.-L.: AN SSSR. 1941.–308s.
57. HOREJSKIJ Moisej. Istorii Armenii Moiseâ Horenskogo. / Per. N. O. Èmina. M.: Tip. Katkova i. Ko, 1893.–392s.
58. Hrestomatiâ po istorii osetinskogo naroda. / Sostavitel' M. P. 40. Sanakoev. T. 1. Chinval: Iryston, 1993.–416s.
59. ČOČIEV A. R. Narty-Arii i Arijskaâ ideologiâ. T.1. M.: Akapis, 1996.–264s.
60. ČIČINADZE Z. Istorii Osetii po gruzinskim istočnikam. 2-oe izdanie. Chinval, 1993. –147s.

Fordította: Kovács J. Béla

* Az eredeti tanulmány az Alánia-Észak-Oszét Köztársaság fővárosában, Vladykavkázban évente hatszor megjelenő Darjal című orosz nyelvű irodalmi, művészeti és társadalmpolitikai folyóiratban látott napvilágot két folytatásban. A szöveg első részét (Voennoe iskusstvo alan I-III vv. n.e.) a folyóirat 2000/5. száma, a második részt (Voennoe iskusstvo alan IV–XV. vv.) a 2002/3. szám közölte. A fordítás a <http://www.darial-online.ru> alatt olvasható elektronikus változat alapján készült.

A Kaukázusban élő oszétek a jászok legközelebbi vérrokonai. Mind az oszétek, mind a jászok az alánokat tekinthetik közvetlen elődeiknek. Az 1991 óta folyamatosan megjelenő Darjal c. oszét folyóirat ezért rendszeresen közöl az oszétek és a jászok közös elődeiről, az alánokról, szármatakról/szauromatakról és a szkítákról szóló történelmi tanulmányokat.

A fordító